

pružně i na rozdělení státu a v krátkém čase připravily výuku těch oborů, které se v letech federálního státu studovaly pouze na Slovensku. ČVUT v Praze a Univerzita Pardubice zřídily dopravní fakulty a převzaly výuku oborů, které bylo dříve možno studovat pouze v Žilině. Obdobně postupovaly i Vysoká škola zemědělská v Praze a Vysoká škola zemědělská v Brně ve vztahu k oborům dříve monopolně zabezpečovaným dnešní Technickou univerzitou ve Zvolenu.

Česká reforma vzdělávací soustavy v kontextu evropských realit a mezinárodních dokumentů

Jaroslav Müllner

Setkání členů akademické obce a dalších odborníků z praxe je vždy užitečné. Zvláště pak, jedná-li se o otázkách školství. Změny a procesy, jimiž české školství prochází, jsou předmětem zájmu mnoha subjektů a skupin. Účastníky někdy velmi zásadních debat (viz např. diskusi o čl. 33 Listiny práv a svobod, týkající se povinné školní docházky) je kromě ryze politických subjektů — stran, exekutivy, řady sdružení od odborových svazů až po málo početné zájmové skupiny a laické veřejnosti také akademická obec. Ta se však zpravidla vyjadřuje na vědeckých konferencích, v odborných časopisech, tedy takřkajíc uvnitř sama sebe. Jsou samozřejmě případy, kdy zejména osobnosti, které část své vědecké kariéry prožily v západních zemích, prezentují své názory a zkušenosti prostřednictvím denního tisku nebo jiných masmédií formou přístupnou nejen školské, ale i laické veřejnosti a dostávají tak mnohé veřejně nevnímané problémy do všeobecného povědomí. Nicméně se domnívám, že svou přirozenou roli objektivního regulátoru, vycházející z široké informační a teoretické základny, někdy extrémních názorových proudů, které často vyrůstají právě z omezeného informačního jádra, neplní akademická obec dostatečně, nebo přinejmenším není její názorový vliv veřejně dostatečně vnímán.

Následující text je velmi stručným výčtem několika témat, která by i jednotlivě zasloužila podrobnější rozbor. Může být chápán i jako nabídka témat, ke kterým by se odborníci mohli (a měli) vyjádřit. Často lze zaznamenat názory, které současný stav transformace společnosti hodnotí pozitivně v oblasti výrobní sféry, neboť 2. vlna kupónové privatizace v podstatě ukončí proces privatizace, ovšem velmi kriticky se staví ke změnám v nevýrobní sféře, další pak tuto tezi vztahují speciálně na školství až k názorům, že transformace školství snad ještě nezačala. Je tu tedy otázka: Usutečněly se

ve školství změny, které je možno považovat za systémové? Snadno nahlédneme, že ano. Je jich více, ale pokusme se uvést ty nejzávažnější:

1. *Likvidace monopolu státu na zřizování a řízení škol, resp. zavedení plurality v poskytování „vzdělávacích služeb“.* Novelou zákona 27/1984 z roku 1990 (!) bylo umožněno zřídit a provozovat školu právníkům a fyzickým osobám za splnění určitých podmínek, zpřesňovaných v dalších právních normách. Praxe a srovnání se situací ve státech EU, USA atd. ukazují, že podmínky jsou v ČR zpravidla měkčí jak pro zřízení školy (a její zařazení do sítě škol), tak pro její provozování, zejména s ohledem na systém financování.
2. *Změna systému financování od hrazení nákladů na proces k finanční výkonu* systémem normativů na žáka bez ohledu na zřizovatele škol. Tento systém má řadu znaků společných se systémem holandským, který ovšem vyrostl ze specifických podmínek. I ten však zahrnuje řadu regulačních mechanismů, které působí jako stabilizující faktory v oblasti sociální a rovného přístupu ke vzdělání, které český systém nemá. Jde například o to, že školné na nestátních školách (special schools) fakticky neroste neomezeně, neboť existují všeobecná pravidla pro odměňování školských pracovníků, školy nemohou vykazovat zisk apod. Velmi ozeřetně se zde zvažuje to, zda systém bude ještě více liberalizován (čímž by se dále přiblížil míře liberalizace reálně existující v ČR), ovšem zdůrazňuje se nutnost zavádět paralelně další opatření, která by neutralizovala předpokládané sociální a další důsledky takových kroků. V Evropě jde o systém víceméně ojedinělý. Země, které jsou známy existencí vyššího podílu soukromých škol, jako USA a Anglie (8 %), státní dotace soukromým školám neposkytují. Míra liberalizace v ČR v této oblasti je nejen v evropském kontextu bezprecedentní a procesy, které probíhají, svědčí o náběhu celé řady negativních důsledků, jimž se západní státy (různými metodami) ozeřetně brání (sociální dopady, obtížná kontrola finančních prostředků jdoucích ze státního rozpočtu do soukromého sektoru atd.).
3. *Přechod od vertikálního modelu řízení k převážně horizontálnímu*, tj. zeslabení direktních řídicích vazeb shora dolů, posílení vazeb horizontálních s přenesením řady rozhodovacích pravomocí na regiony a jednotlivé subjekty (s participací sociálních partnerů). Pojem decentralizace, uváděný v souvislosti s touto změnou, proběhl ve dvou „vrstvách“: jednak uvnitř státní správy vytvořením systému školských úřadů (tato tolik diskutovaná struktura nebyla dosud řádně zhodnocena, nabízí se např. srovnání s tzv. systémem koordinované decentralizace), jednak vně ní

prostřednictvím právní subjektivity škol. Změna přinesla jak pozitivní, tak negativní důsledky. Ty druhé zpravidla pramenily z toho, že nebyl současně vybudován informační systém, který by vertikální direktivní regulaci nahradil horizontální autoregulací prostřednictvím informačních toků. Lze konstatovat, že míra autonomie v zemích EU je zpravidla nižší než v ČR, nebo je vyvážena kontrolními mechanismy, existencí kurikula, vyšší závazností osnov a učebních plánů atd.

Celkově lze konstatovat, že **výše uvedené systémové změny vytvořily v ČR situaci, která je charakteristická zpravidla vyšší mírou liberalizace školského systému, než je běžný evropský standard, v některých jednotlivostech je situace v ČR dokonce zcela ojedinělá**, a to nejen v evropském srovnání. Přitom v řadě zemí EU srovnatelné systémové změny ani nenastaly (zejména 2. a 3.) (Německo), jinde nedosáhly stavu v ČR (Holandsko). Srovnatelně liberalizovaný systém zřejmě v Evropě nenajdeme.

Časový odstup a částečné uklidnění názorových výměn (zpravidla vzájemně neslučitelných) vytváří dobré podmínky pro podrobné zhodnocení stávajícího stavu a pro konstruktivní řešení alespoň nejzávažnějších problémů. První příležitostí k tomu bude novelizace „školských“ zákonů, která se předpokládá na podzim tohoto roku.

V této souvislosti se otevírá další téma, které bude ještě více aktuální při předpokládané tvorbě nového „školského“ zákona nebo zákonů.

Jde o to, zda řada ratifikovaných (eventuálně i neratifikovaných) mezinárodních dokumentů je náležitě zapracována do české legislativy. V první řadě jde o **Listinu práv a svobod**, zejména čl. 33, kolem něhož už před rokem proběhla debata ohledně povinné školní docházky. Dále je třeba vzít v úvahu též **Mezinárodní pakt o občanských právech**, např. čl. 13, odst. 2, písm. c) „vyšší vzdělání bude rovněž zpřístupněno pro všechny, a to podle schopností všemi vhodnými prostředky a zejména postupným zaváděním bezplatného vzdělání“, **Úmluvu o právech dítěte**, např. čl. 28 a další dokumenty, byť neratifikované — např. tzv. **Chartu učitelů**, závěry konferencí UNESCO, **Evropskou sociální chartu**, **Maastrichtský sociální protokol** atd. Jde o téma, které může (a mělo by) vyvolat širokou diskusi, neboť kompatibilita českého právního řádu bude velmi důležitou podmínkou pro eventuální vstup ČR do EU.